

ДІЯЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВИХ КОМІСАРІАТІВ В УКРАЇНІ НА ПЕРІОД 1991-2001 РР. З ПИТАНЬ КЕРІВНИЦТВА ДОПРИЗОВНОЮ ПІДГОТОВКОЮ ТА ВІЙСЬКОВО- ПАТРІОТИЧНИМ ВИХОВАННЯМ ЮНАКІВ

У статті розглядається діяльність військових комісаріатів в Україні в період 1991-2001 рр. з питань керівництва допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання юнаків.

Ключові слова: відстрочка, патологічна ураженість, оздоровчий табір, освіта, фізичний стан, здоров'я, захворювання, хвороба, призов, молодь, Збройні сили України, медичне обстеження, статистика, закон, наказ, екологія, статистичні дані, облік, військкомат, солдат, економіка, країна, соціально-економічний стан, армія.

Відповідно до статті 3 Закону України “Про загальний військовий обов’язок і військову службу” від 25.03.1992 року № 2233 – XII “правовою основою загального військового обов’язку і військової служби є Конституція України, цей Закон, інші закони України, а також нормативно-правові акти щодо забезпечення обороноздатності держави, виконання загального військового обов’язку, проходження військової служби та статусу військовослужбовців” [10].

До таких законів та нормативно-правових актів відносяться: Закон України “Про оборону України”, “Про Збройні сили України”, “Про мобілізаційну підготовку і мобілізацію”, Военна доктрина України, Національна програма патріотичного виховання населення, положення “Про допризовну підготовку юнаків”, положення “Про допризовну підготовку і підготовку призовників з військово-технічних спеціальностей” та ін.

Відразу після проголошення незалежності України виходить Указ Президії Верховної Ради України „Про підпорядкування військових комісаріатів на території України” [11].

У 1991 році призов до війська здійснювався відповідно до вимог Закону СРСР “О всеобщей воинской обязанности” [8], а також відповідними актами Верховної Ради та Кабінету Міністрів України, з 1992 року згідно із Законом України “Про загальний військовий обов’язок і військову службу” [10].

Постанова Кабінету Міністрів України від 26 вересня 2001 року „Положення про військові комісаріати” затверджує, що військові комісаріати у своїй діяльності керуються Конституцією України, законами України “Про оборону України”, “Про загальний військовий обов’язок і військову службу”, “Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію”, іншими законами України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України, наказами і директивами міністра оборони та начальника Генерального штабу Збройних сил [12].

Досліджень особливостей ситуації щодо діяльності військових комісаріатів у 1991-2001 рр., питань організації допризовної підготовки та військово-патріотичного виховання юнаків торкався ряд науковців, військовиків, журналістів, серед яких: Е.А.Афонін, В.Радецький, Л.Гаг’юк, В.Венгер, Р.Драпак, В.Книш, С.Зятьєв, М.Хрол, В.Вирва, І.Махно, А.Бондаренко, Н.Лисиця та ін.

© Глушук Валерій – здобувач кафедри історії України Інституту історичної освіти НПУ ім. М.П. Драгоманова (м.Київ)

Однак той факт, що в загальному огляді наукових досліджень та статей вищезказаних авторів не виявлено робіт, які б впритул торкалися впливу обстановки, що склалися в Україні в період з 1991 по 2001 роки з цього питання, спонукав автора працювати саме в цьому напрямку.

Автор поставив за мету визначити характерні особливості соціально-економічних, екологічних та інших умов в Україні та їх відбиток на діяльність військових комісаріатів і на якість призовного контингенту, що і стало причиною для написання даної роботи.

Військово-політична обстановка, що склалася на європейському континенті, соціально-політичне та економічне становище України, новітні погляди на будівництво Збройних сил України згідно з державною програмою значною мірою вплинули на діяльність системи місцевих органів управління (військових комісаріатів) і потребували корінного реформування.

Їх структурна реорганізація, зміна функцій і завдань повинні були стати складовою частиною реформування Збройних сил і в цілому державною справою щодо вирішення питань оборони України.

Початок свого існування військові комісаріати беруть із 1918 року, коли вони були створені з метою забезпечення оборони держави і виконували широке коло завдань не тільки мобілізаційного, воєнного, а й міліцейського характеру.

Поступово, в міру розвитку незалежної суверенної України та військово-політичної обстановки, яка складалася, функції та завдання військових комісаріатів змінювалися і набували іншого змісту.

Указом Президента України від 15 лютого 1994 року введено в дію “Положення про військові комісаріати”, де визначені основні завдання, які в цілому майже не відрізняються від завдань, що десятиліттями накопичувалися та поклалися на військові комісаріати колишнього Радянського Союзу. Але в даний час вони не задовольняли та не відповідали ситуації, що склалася в нашій державі і, особливо, в Збройних силах України.

Щоб визначитися з вирішенням проблем військових комісаріатів, доречно зупинитися на завданнях, які, згідно з положенням, на них покладені.

Це підготовка та проведення у взаємодії з місцевими органами державної влади мобілізації громадян і техніки, організація обліку та мобілізаційної підготовки мобресурсів, підготовка та проведення призову і відправки громадян на військову службу, організація оборонно-масової та військово-патріотичної роботи серед допризовної молоді і призовників, проведення заходів щодо охорони здоров'я призовників, забезпечення в межах своєї компетенції соціального захисту військовослужбовців (осіб, звільнених з військової служби) та членів їх сімей.

Труднощі у вирішенні питань будівництва і розвитку Збройних сил України, пов'язані з недостатнім їх фінансуванням та іншими причинами, значною мірою вплинули і на стан військових комісаріатів.

Одним із ключових завдань військових комісаріатів є робота по організації обліку юнаків допризовного та призовного віку, їх медичний огляд, обстеження, прописка до призовних дільниць, участь в організації лікувально-оздоровчої роботи та військово-патріотичного виховання.

“Проведення цих заходів потребує значних коштів, які військові комісаріати не отримують. Наприклад, лише в Житомирській області заборгованість військкоматів за утримання призовних дільниць тільки за 1996 рік становить 130 тис. грн., не враховуючи того, що вже протягом трьох останніх років жодному призовнику не виплачувалися кошти, передбачені при призові на військову службу в розмірі середньомісячної заробітної плати” [13].

Існувала також проблема щодо реорганізаційно-штатних структур військових комісаріатів усіх ланок. Це пов'язано з тим, що у структурах військкоматів ще була задіяна значна кількість офіцерського складу, обов'язки більшості з яких могли б виконувати службовці.

Зменшення фінансування на охорону здоров'я допризовної молоді, затримки

з виплатою заробітної плати за роботу лікарів у складі призовних медичних комісій значною мірою призвели до збільшення плинності кадрів, що в свою чергу викликало велику нестачу лікарів-спеціалістів у складі комісій, що негативно вплинуло на якість медичного обстеження призовників.

В.Раденький наголосив, що питанням медичного обстеження призовників могли б займатися і поліклініки, але парадоксальним є те, що на Міністерство оборони України уряд країни поклав повністю весь комплекс лікувально-оздоровчої роботи з допризовною молоддю без відповідного фінансування. І це за умови, коли призову на строкову службу підлягає всього лише 10-12 % призовників від загальної кількості юнаків призовного віку. Також, на його погляд, одним із основних напрямків реформування системи військових комісаріатів має бути піднесення морально-психологічної підготовки населення та військово-патріотичного виховання допризовної молоді до важливих завдань державного рівня, удосконалення системи підготовки молоді до служби в Збройних силах України [13].

Відповідно до положення “Про допризовну підготовку юнаків”, затвердженого Указом Президента України від 16 березня 1994 року № 95/94 “Повсякденне керівництво допризовною підготовкою здійснюють військовий комісаріат Автономної Республіки Крим, обласні, міські, районні військові комісаріати”, а “Контроль за допризовною підготовкою здійснюють ...військові комісаріати разом з органами освіти, охорони здоров'я та цивільної оборони” [9].

У положенні “Про допризовну підготовку і підготовку призовників з військово-технічних спеціальностей” сказано, що у навчальному закладі, оборонно-спортивному оздоровчому таборі перевірку якості освоєння юнаками програми, методичної підготовки викладачів допризовної підготовки, стану навчально-матеріальної бази, організації патріотичного виховання військові комісаріати разом з органами освіти, охорони здоров'я та цивільної оборони здійснюють не менш як раз на три роки [9].

Реформування Збройних сил включає в себе не тільки військово-політичні, військово-економічні, військово-технічні аспекти, а й переоцінку всієї системи зв'язків «українське суспільство – Українська держава – Збройні сили України». Однак цей процес ускладнювався цілою низкою факторів: соціально-економічною кризою, дезінтеграцією, екологічною ситуацією, політичною нестабільністю.

За даними статуправління, рівень життя в Чернігівській області в 1994 році був одним з найнижчих в Україні [7].

Давно доведено, що стан екології і здоров'я людей тісно взаємопов'язані. А в Україні на 2000 рік екологічна ситуація, за висновками експертів, катастрофічна: на більш як 2500 промислових об'єктах щорічно „назбирається” близько 130 мільйонів тонн токсичних відходів, а концентрація небезпечних компонентів у них перевищує гранично допустиму норму в 50 разів [4].

Патологічна ураженість юнаків призовного віку наприкінці 90-их років збільшилася майже в 5 разів, і на 1000 хлопців припадало 1205 хвороб. Якщо у 1992 році їх кількість становила 942, у 1993-ому – 1003, у 1995-ому – 1025 (в 1986 році з 1000 призовників лише 247 були хворі) [4].

Отже, як бачимо, в Україні склалася драматична ситуація, в якій опинилися майбутні захисники Батьківщини. За офіційною статистикою МОЗ, на тисячу дітей віком до 14 років у 1999 році припадало: інфекційних та паразитарних хвороб – 72, захворювань крові та ендокринної системи – 150, нервової системи, органів чуття й системи кровообігу – 178, органів дихання і травлення – 861, а разом на 1000 підлітків – близько 1600 різних захворювань [4].

Могутнім фактором негативного впливу на стан екології та здоров'я людей залишаються наслідки Чорнобильської катастрофи. Наприклад, майже половина районів Чернігівської області станом на 1995 рік має на своїй території зони радіоекологічного забруднення, майже 150 тисяч мешканців області занесені до відповідних категорій потерпілих на аварії ЧАЕС, з них близько 35 тисяч дітей.” [7]. Безумовно, соціально-економічні умови відповідно впливають на якість призов-

ного контингенту, суттєво знижують можливості військово-патріотичної роботи і, як результат – зниження військової дисципліни.

Недооцінка взаємодії держави та військової організації, особливо у сфері морально-психологічного стану та військової дисципліни, підвищення престижу військової служби призвели до обмеження впливу суспільних, державних структур на духовне життя Збройних сил.

Як результат збоїв у роботі системи слід розглядати запроваджений у державі порядок підготовки і призову громадян на дійсну військову службу, який дозволяє ухилитися від неї більшості молодих людей, до того ж – найбільш підготовлених в інтелектуальному та фізичному відношенні. А до Збройних сил потрапляє нерідко призовник – носій найгірших рис суспільного життя і тим самим негативно впливає на моральну і військово-професійну якість армійського організму.

У відповідь кореспонденту “Народної армії” на запитання щодо стану військово-патріотичного виховання і підготовки молоді до служби в Збройних силах України, її психологічного стану та ставлення до військової служби чернігівський обласний військовий комісар генерал-майор Віктор Кошовий відповів, що негативні тенденції продовжують набирати сили: на 2 відсотки (1995 р.) зменшилася кількість юнаків, які йдуть служити до війська за бажанням, не має такого бажання кожен четвертий призовник. А той факт, що все менше юнаків мріють про офіцерські погони, попереджає, що наша армія матиме великі проблеми і за умови переходу на змішану форму комплектування. Це свідчить про суттєві недоліки військово-патріотичного виховання, військово-професійної орієнтації молоді [7].

До 1990 року Чернігівщина займала одне з перших місць в Україні за рівнем військово-патріотичної роботи. При облвійськкоматі було зареєстровано 54 військово-патріотичних об'єднань, які фінансувались за рахунок відповідних лімітів, але в останній час ці ліміти були зняті, і діяльність формувань була практично згорнута. А в деяких районах не залишилось навіть жодного гуртка військово-спортивного спрямування [7].

У 1992-1993 навчальному році при проведенні зборів функціонувало 14 таборів, а в 1993-1994-ому – вже тільки 9; в 1994 році допризовна підготовка юнаків проводилась у 418 навчальних закладах Чернігівської області із загальним охопленням 13144 чоловіки. Загальні хвороби – нестача коштів та невизначеність перспектив розвитку – боляче вдарили по цій галузі. Комплексна комісія Чернігівського облвійськкомату та управління освіти, яка в 1994 році провела перевірку 25 навчальних закладів, лише третину з них оцінила на “добре”, решту (55 відсотків) – на “задовільно” та на “незадовільно” – 10 відсотків [7].

Особливу тривогу викликала фізична підготовка майбутніх призовників: 10 відсотків з них оцінені з фізпідготовки незадовільно в цілому, майже 50 відсотків не могли виконати нормативів по підтягуванню на перекладині [7].

Гірко усвідомлювати і той факт, що з року в рік зростала армія ухильників від призову. Їхня кількість з 10 тис. у 1994 р. зросла до 16 тис. у 1999 році, що становить 4,2 % від загальної кількості громадян, яких викликали на призовні комісії, а за станом на січень 2000 року, до територіальних прокуратур направлено лише 4,589 особових справ, що становить усього 28,8% [2].

У Чернівці в 1993 році тільки на прописку в березні не з'явилися три відсотки призовників, 72 відсотки – виявилися придатними до військової служби, 10 відсотків – непридатні, 6,1 відсотка – потребують лікування, а близько півтори сотні юнаків так чи інакше мали конфлікти із законом. Важливий і такий показник: зовсім без родин або в неповних родиних виховувались біля двохсот майбутніх вояків, чверть усіх юнаків намагалися уникнути служби за допомогою усіляких “болячок”. У зв'язку з цим третина усіх призовників була направлена на амбулаторне і стаціонарне обстеження, на якому їхні скарги не знайшли підтвердження [6].

Весною 1994 року в Чернігівській області одержали відстрочку від призову за

станом здоров'я 526 юнаків, а 1303 – визнані непридатними до служби у війську. Постійно зростала й кількість юнаків з незадовільним нервово-психічним станом стійкості [7].

Отже, аналізуючи факти низької допризовної та фізичної підготовки юнаків, лікувально-оздоровчої роботи з допризовниками та призовниками на прикладі Чернігівської області станом на 1995 рік, приходимо до висновку, що все це є наслідком відсутності координації в діях за вищезгаданими напрямками між усіма зацікавленими державними установами та громадськими організаціями.

Як результат збоїв у роботі системи слід розглядати запроваджений у державі порядок підготовки і призову громадян на дійсну військову службу, який дозволяє ухилитися від неї більшості молодих людей, до того ж – найбільш підготовлених в інтелектуальному та фізичному плані. А до Збройних сил потрапляє нерідко призовник – носій найгірших сторін суспільного життя і тим самим негативно впливає на моральну і військово-професійну якість армійського організму.

Начальник управління призову та комплектування Головного організаційно-мобілізаційного управління Генерального штабу Збройних сил України полковник Микола Бойченко наприкінці 1994 року навів такі дані: “На сьогодні свій конституційний обов'язок щодо служби в армії виконують близько 15 відсотків призовників від загальної кількості. Решту – 85 відсотків юнаків ми не зможемо призвати, бо вони, згідно з Законом України “Про загальний військовий обов'язок і військову службу”, мають право на відстрочку чи звільнення від служби. Восени цього року вони розділились таким чином: 9,3 відсотка не служать за сімейними обставинами, 6,6 – продовжують навчання, 3,3 – за станом здоров'я (відстрочка для лікування), 6,6 – непридатні для військової служби у мирний час за станом здоров'я. Але ще є випускники професійних навчально-виховних закладів і вузів, які після закінчення навчання за умови роботи в сільській місцевості звільняються від служби. Є й такі, що проходять альтернативну службу тощо” [1].

Безумовно, соціально-економічні умови відповідно вплинули на якість призовного контингенту, суттєво знизили можливості військово-патріотичної роботи.

Особливістю призовної кампанії “Осінь-99” було те, що це перший призов, який був проведений за оновленою законодавчою базою. Тепер військкоматівці у своїй діяльності спиралися на нову редакцію Закону України “Про загальний військовий обов'язок і військову службу” (прийнятий Верховною Радою України та підписаний Президентом України у червні 1999 року) та наказ міністра оборони України №207 від 12.07.99 р., який доповнював наказ МО № 2 (цим наказом визначається ступінь придатності до служби за станом здоров'я).

Нарешті військкоматівці зітхнули з полегшенням. Адже цих поправок та доповнень вони очікували вже давно. Закон України “Про загальний військовий обов'язок і військову службу” у старій редакції, як засвідчила практика, давно себе віджив, і перед вимогами часу військкоматівці були безсилі.

Можна називати багато причин цього явища, але звести їх можна в основному до відсутності чіткої державної програми підготовки молоді до військової служби.

Невтішним залишався загальноосвітній рівень майбутніх воїнів: якщо у 1993 році 83,9 відсотка потенційних призовників мали середню освіту, то на початку 1995-го – тільки 74,9 відсотка, а восени того ж 1995 року – 74,1 відсотка, і ті не всі потрапляють до лав Збройних сил України [5].

У 1996 році близько 30 відсотків військовослужбовців строкової служби не мають середньої освіти, а тим часом 56 відсотків юнаків, що підлягають призову, мають відстрочку на навчання [3].

Таким чином, можна зробити висновок, що труднощі у вирішенні питань будівництва і розвитку Збройних сил України в період з 1991 по 2001 роки, пов'я-

зані з недостатнім їх фінансуванням та іншими причинами, значною мірою вплинули на діяльність військових комісаріатів з питань допризовної підготовки та військово-патріотичного виховання юнаків. Існувала гостра проблема щодо реорганізаційно-штатних структур військових комісаріатів усіх ланок та зменшення фінансування на охорону здоров'я допризовної молоді. Затримки з виплатою заробітної плати лікарям у складі призовних медичних комісій значною мірою призвели до збільшення плинності кадрів, що в свою чергу відобразилось на великій нестачі лікарів-спеціалістів у складі комісій та негативно вплинуло на якість медичного обстеження призовників.

Реформування Збройних сил включає в себе не тільки військово-політичні, військово-економічні, військово-технічні аспекти, а й переоцінку всієї системи зв'язків "українське суспільство – Українська держава – Збройні сили України". Однак цей процес ускладнювався цілою низкою факторів: соціально-економічною кризою, дезінтеграцією, екологічною ситуацією та політичною нестабільністю. Значно знизився престиж військової служби, якість призовників: переважна більшість призовників – діти робітників та селян; низький загальноосвітній рівень призовників; збільшення патологічної ураженості юнаків призовного віку.

Отже, діяльність військових комісаріатів з питань допризовної підготовки та військово-патріотичного виховання юнаків в Україні на період початку 1991-ого та кінець 2001 року перебувала у скрутному та жалюгідному стані, на що значною мірою вплинули притаманні цьому відрізьку часу негативні політичні, соціально-економічні та екологічні фактори.

1. Гап'юк Л. Осінній призов буде важким, але Батьківщину треба захищати спільно // Народна армія. – 1994. – 30 лист.
2. Драпак Р. Бумерангом по майбутньому // Народна армія. – 2000. – 4 лют.
3. Драпак Р. І ця осінь буде не найкращою у призовній кампанії // Народна армія. – 1996. – 23 жовт.
4. Зяцьєв С. На тисячу юнаків – тисячу двісті хвороб // Народна армія. – 2000. – 16 серп.
5. Киши В. Армії не потрібний „вал за планом” // Народна армія. – 1996. – 9 жовт.
6. Корнюшенко Т. Чи готова молодь до служби? // Народна армія. – 1993. – 13 трав.
7. Матяш М. Система зв'язків суспільство – держава – армія потребує чіткої координації // Народна армія. – 1995. – 7 лют.
8. “О всеобщей воинской обязанности”: Справочник по законодательству для офицеров Советской армии и Военно-Морского Флота / Под общей ред. А. Г. Горного, В. Н. Горского, – Москва: Военное издательство, 1984 г. – Статьи 31, 32, 62, 63.
9. “Про Положення про допризовну підготовку юнаків і Положення про підготовку призовників з військово-технічних спеціальностей”. Указ Президента України, 16.03.1994 р., № 95/94
10. “Про загальний військовий обов'язок і військову службу”: Закон України // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1992, №27, ст.385, 25.03.91 р., № 2232– XII.
11. “Про підпорядкування військових комісаріатів на території України”: Постанова Верховної Ради України, 22.10.1991 р., № 1440 – XII.
12. “Положення про військові комісаріати”: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.09.01 р. №1235 // Законодавство України з питань військової сфери. – К.: Азимут – Україна. – 2003 р. – С.296.
13. Радецький В. Народна армія // Справа державної ваги. – 1997. – 1 квіт.

В статтє рассматривается деятельность военных комиссариатов в Украине в период 1991-2001 гг. по вопросам руководства допризывной подготовки и военно-патриотического воспитания юношей.

The article deals with the activities of military registration and enlistment offices in Ukraine in a period of 1991 – 2001 regarding the guidance of pre-conscription military training and military patriotic training of young men.